

ÚJABB LÁNCSZEM A HERNÁD MENTE BRONZKORI TELEPÜLÉSSZERKEZETÉBEN. ONGA–HEINLEIN-TANYA

P. Fischl Klára*–Rebenda János Pál**

*Miskolci Egyetem, Östörténeti és Régészeti Tanszék

**Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészettudományi Intézet, Budapest (egyetemi hallgató)

Absztrakt: Onga–Heinlein-tanyánál, egy nyilvántartott régészeti lelőhelyen földmunkák során megsemmisült egy többretegű bronzkori település. A rétegfeltáró szondázás során megállapítottuk, hogy valószínűleg több réteg füzesabonyi épület semmisült meg. Ez alatt a hatvani kultúra járószintjét és házomladékát figyeltük meg. A vastag őshumusból badeni kerámia is előkerült. A bronzkori település szerkezete hasonlíthatott a Tiszabólna–Fehérlő-tanyáról ismert, hatvani, szigetszerű településhez.

Kulcsszavak: tell, hatvani kultúra, füzesabonyi kultúra, településkutatás

2011 tavaszán és nyarán leletmentő feltárást végeztünk Onga–Heinlein-tanya mellett a Bársonyos egykori kanyarulata által közrefogott bronzkori település maradványán (1. kép).¹

A lelőhely Onga és Ongaújfalu között, a Hernád síkján, a Bársonyos egyik kanyarulatában található.

Első említése Kemenczei Tibortól származik, aki 1969-ben terepbejárás során regisztrálta a lelőhelyet, mint a füzesabonyi kultúra települését. Ásatást nem tartott szükségesnek a területen, mivel veszélyeztettség nem állt fenn.²

2010. április 26-án a Miskolci Egyetem Östörténeti és Régészeti Tanszéke terepbejárást folytatott a helyszínen. Ekkor megállapítottuk, hogy a többretegű települést eldózerolták. Az egykori felszín csak a telep északi sávjában, a régi Bársonyos medre melletti területen maradt meg, mivel itt villanyoszlop és háromszögelési pont is állt. A terepbejárás során a hatvani és a füzesabonyi kultúrába tartozó cserépanyagot is gyűjtöttünk a lelőhelyen.³

A viszonylag keskeny partfal erős rézsűs csúszása miatt vált szükségessé 2011 tavaszán és nyarán a partfal rétegsorának tisztázása. A villanyoszlop melletti, legmagasabban megőrződött falszakaszon egy 6,60 méter hosszú, függőleges metszetfalat alakítottunk ki

a rétegsor tisztázása céljából. A jelenlegi felszín elérése után 1,90 méter széles szelvényt nyitottunk a metszetfal teljes hosszában, a még el nem pusztított rétegek megállapítására. Itt már szintenként követtük a jelenségeket (2. kép).

A lelőhely jelentős mértékű pusztítása miatt, valószínűleg e feltárás eredményei szolgáltatják az egyedüli adatokat az egykori településről.

A vastag, humuszos, megcsúszott recens réteg (S3) alatt egy, a metszetfal teljes hosszában húzódó, átlag 40–50 cm vastagságú vörössárga (helyenként kevert) omladékréteget (S1 és S2) sikerült azonosítanunk (4. kép 1). A metszetfal nyugati végében a megcsúszó rézsű jól konzerválta az omladékokat, itt, ahol lehetett, felszínben is követtük azt (S1). Később itt is függőlegesre igazítottuk a metszetfalat. Ennek az omladéknak szerves folytatása a metszetfalban végig jól követhető omladéksáv (S2). Az S2 omladékokat kettéosztja egy szürkés, paticsokkal erősen kevert, színében jól elkülönülő rövidebb sáv, melyet az egységes omladék részeként értelmeztünk. Az S1 és S2 omladékok között egy a felszínből induló, feltehetően recens beásás figyelhető meg. A metszetfal közepén, az S1 K-i végében sikerült megfogni in situ nagyméretű köveket. Az S2-nek a metszetfal keleti vége felé eső részében szintén több nagyméretű követ figyeltünk meg (S5). Ezek nagyobbik része az omladék felett, az S3 humuszos felső szintben, egy része pedig az omladék alatt hevert (2. kép). A megcsúszott rézsű függőlegesre

¹ KÖH azonosító: 16160.

² HOM RégAd.: 776–69.

³ HOM Ltsz.: 2010.27.1–137. A leletanyagot Radnóti Annamária dolgozta fel a Miskolci Egyetemen írott szakdolgozatában.

alakítása során a területről számos hasonló, nagyméretű kő került kiemelésre. A kövek egykori szerepe a település életében tisztázatlan maradt.

Az S1 és S2 alatt a teljes metszettel szélességében azonos mélységben⁴ (-80–90 cm) jelentkezett az S4 zsíros, fekete, gyakorta paticsfoltokkal és faszenekkel tarkított feltöltése. Az S4 réteget a függőleges falban átlag 10–15–20 cm vastagságban követtük, amikor elértük a terület jelenlegi planírozási felszínét.

A recens felszínen nyitott szelvényben 14 cm mélységben (relatív mélység: 104–114 cm) egy jól követhető átégett, tapasztott, de konkrét alak nélküli foltot figyeltünk meg (S6) (3. kép, 4. kép 2–3). Felszínén Tokaji II-es obszidiánból készült bifaciális nyílhegyet találtunk (8. kép 2).

Az S6 felszín a szelvény északi oldalán nem volt megfogható, így a metszettel sem látható. Itt az S4 feltöltés 50–55–60 cm vastagságban egységesen követhető volt. Az S6 déli irányban azonban omladékréteggé vastagodott és a szelvény déli metszettelében vastag omladékréteggé látható.

A szelvény Ny-i területén az S6 feltöltéssel nagyjából azonos magasságban (-120–130 cm mélyen) erősen égett, nagy áglenyomatos paticsdarabokkal kevert réteg jelentkezett (S11) az S4-en belül. Ennek bontása során egy 30 cm átmérőjű foltban nagy mennyiségű kagylót találtunk (4. kép 3). Az S11 rétegből a hatvani kultúrába sorolható leletanyag került elő. A szelvény K-i felében megfigyelt S6-ot és a Ny-i felében, a hasonlóan paticsos S11 felszín egy omladékréteggé határozhatjuk meg. Felette S4 feltöltés található melyet S1–2 omladékréteg takar. S6/11 omladékfelszín alatt az északi metszettel átlag 20 cm-rel található az S7 járósínt (-141 cm), mely az S13 felszíne. A déli metszettel tanúsága szerint S6 omladékréteg, helyenként közvetlenül az S7 felszínen fekszik. Valószínűleg az S6 omladék keletkezésekor az S7 járósínt helyenként szemetes, humuszos réteg állhatott.

A rövid kutatási időre való tekintettel a szelvényben keresztirányú kutatóárokot nyitottunk Ny-ról K-re haladva 0–70 cm, 190–240 cm és 590–660 cm között. Először ezekben az árokban folytattuk a mélyítést, és a közöttük levő szélesebb területeket csak ezek után tártuk fel. Az így kialakult lépcsős felszín rajzát mutatja a 4. kép 3. A kutatóárokban az S4 réteg jelentkezéséhez képest átlag 50 cm mélyen egy az S4-nél is sötétebb, zsírosabb réteg jelentkezett 141 cm mélységben (S13). Ez egy 50 cm vastag, lefelé haladva egyre

kevesebb leletet tartalmazó, alján szinte leletmentes réteg, mely alatt -190 cm mélyen az altalaj jelentkezett. Az S13 felszínét S7 egységként külön kezeltük. Az S7 az egykori talajszinten kialakult járósínt, melynek felszínéből indult a két kibontott cölöplyukunk (S8 és 9), illetve ezen a felszínen figyeltük meg S10 gödör beásását is (4. kép 4). A metszettel alapján nem eldönthető, hogy a gödör fentebből indult-e, vagy csak erről a szintről, de felszínben itt sikerült megfigyelni. Az S10 gödörből tiszta hatvani leletanyag került elő.

Az S10 gödör felett a metszettel, közvetlenül a talajszint alatt elkülöníthető még egy égett omladék vagy padlószint (S14) (4. kép 2). Ezt felszínben nem sikerült megfigyelnünk, anyaga az 1. ásónyom anyagában található. Stratigráfiai helyzete alapján az S1–2 omladékkal azonos helyzetű. 190 cm mélységben a szelvény K-i és Ny-i végében elértük a sárga altalajt (4. kép 1–2). A szelvény teljes területén nem tudtuk lejutni eddig a szintig. A kibontott altalajban beásást nem találtunk.

Megfigyeléseink alapján a feltárt területen 3 kultúrát sikerült elkülöníteni.

- Az S1–S2 omladékok, melyeket csak az északi metszettel figyelhettünk meg a terület planírozása miatt. Esetleg ide sorolható az S14 égett padlószint is az északi metszettel.
- Az S6/11 omladékszintet, melyet felszínben, foltokban illetve a déli metszettel réteggé is megfigyelhettünk.
- Az S7 járósínt, amely az S13 őshumusz felszíne volt. Belőle indultak a 8–9. cölöplyukak és a 10. gödör.

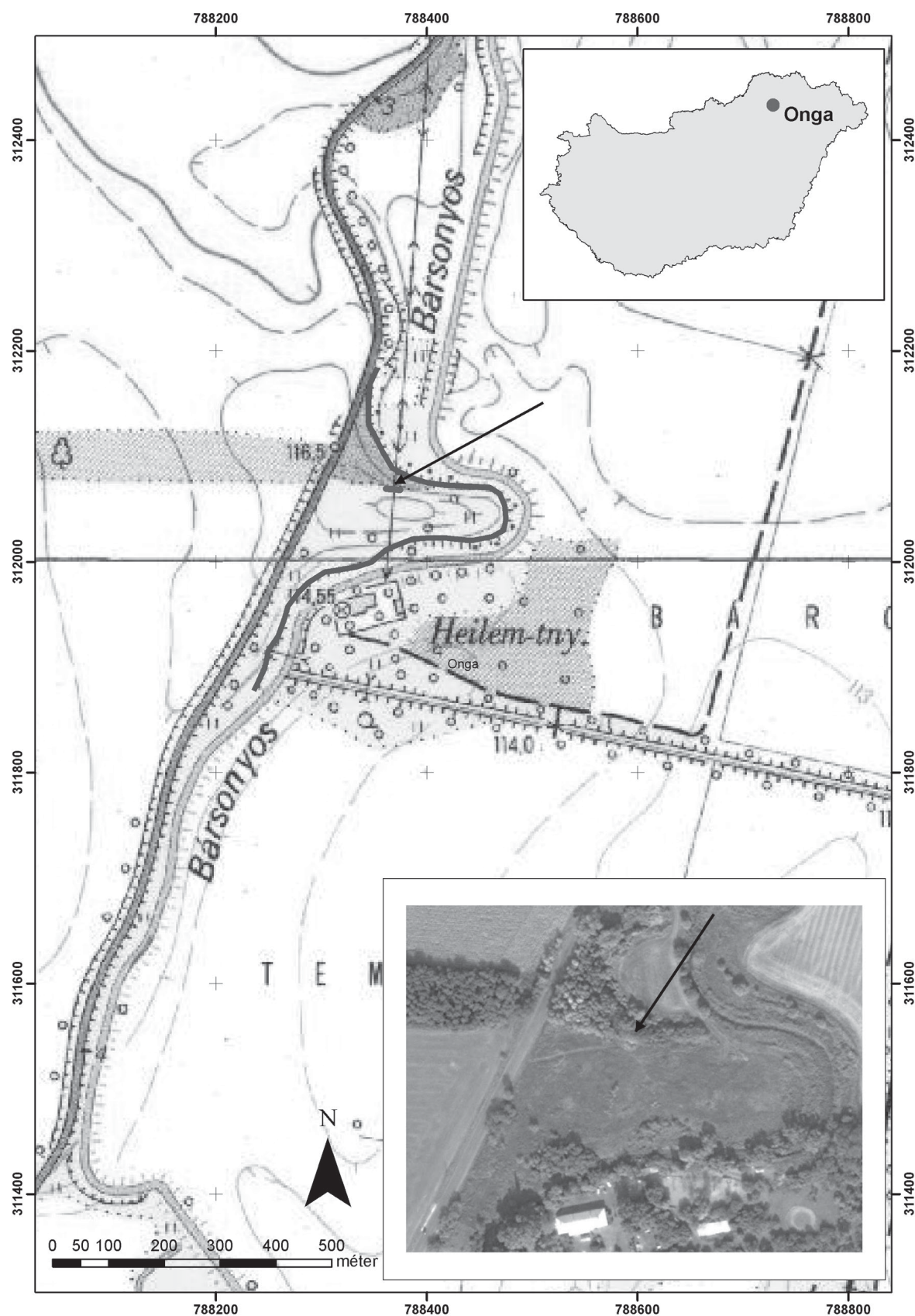
Az S1 és S2 omladékokból nem került elő leletanyag. A felszínen gyűjtött, illetve a szelvény 1. ásónyomából előkerült leletanyag alapján azonban ez a szint mindenképp a füzesabonyi kultúra időszakába sorolható.

Az S6/11 omladékréteg kisszámú, jobbára hatvani kultúrába sorolható kerámiaanyagot tartalmazott.

Az S7 járósínt és a belőle induló S10 gödört leletanyaguk alapján a hatvani kultúrába sorolhatjuk. Az S6/11 omladékszint helyenként közvetlenül a járósínt fekszik, helyenként közöttük 10–20 cm-es feltöltés található. Ennek alapján az S6/11 omladékszintet valószínűleg szintén a hatvani kultúra időszakaiba sorolhatjuk.

S13 bontása során néhány badeni kultúrába sorolható töredéket találtunk. A felszíni leletanyag kis számban AVK kerámiát is tartalmazott.

⁴ A mélységadatokat egy elméleti vízszinthez mértük, melyet a metszettel jelöl.

1. kép. A lelőhely és a rétegfeltáró szonda elhelyezkedése

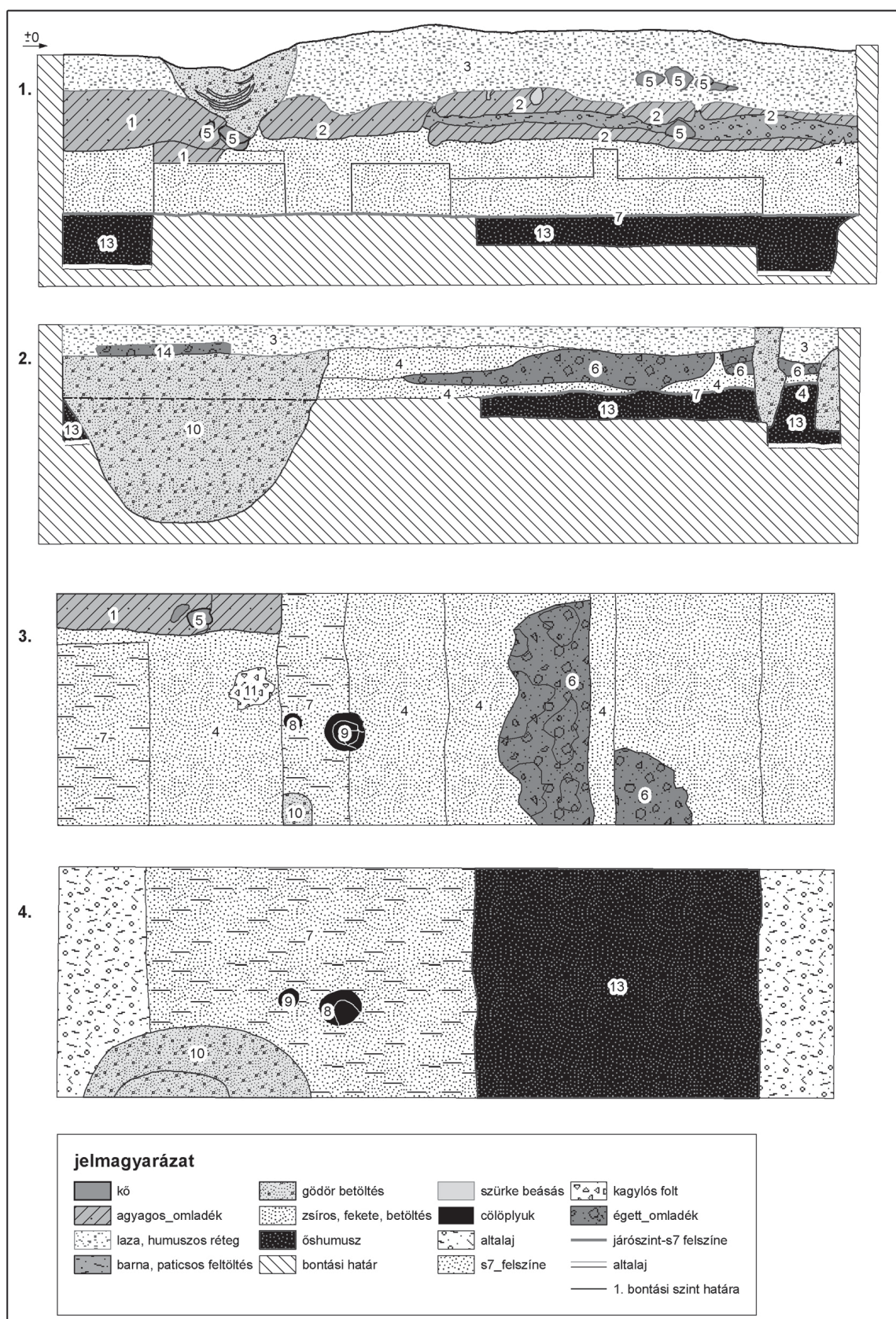
Abb. 1. Die Lage der Fundstelle und der Sonde

2. kép. A megmaradt partfal metszetfotója
Abb. 2. Photo der übriggebliebenen Uferwand

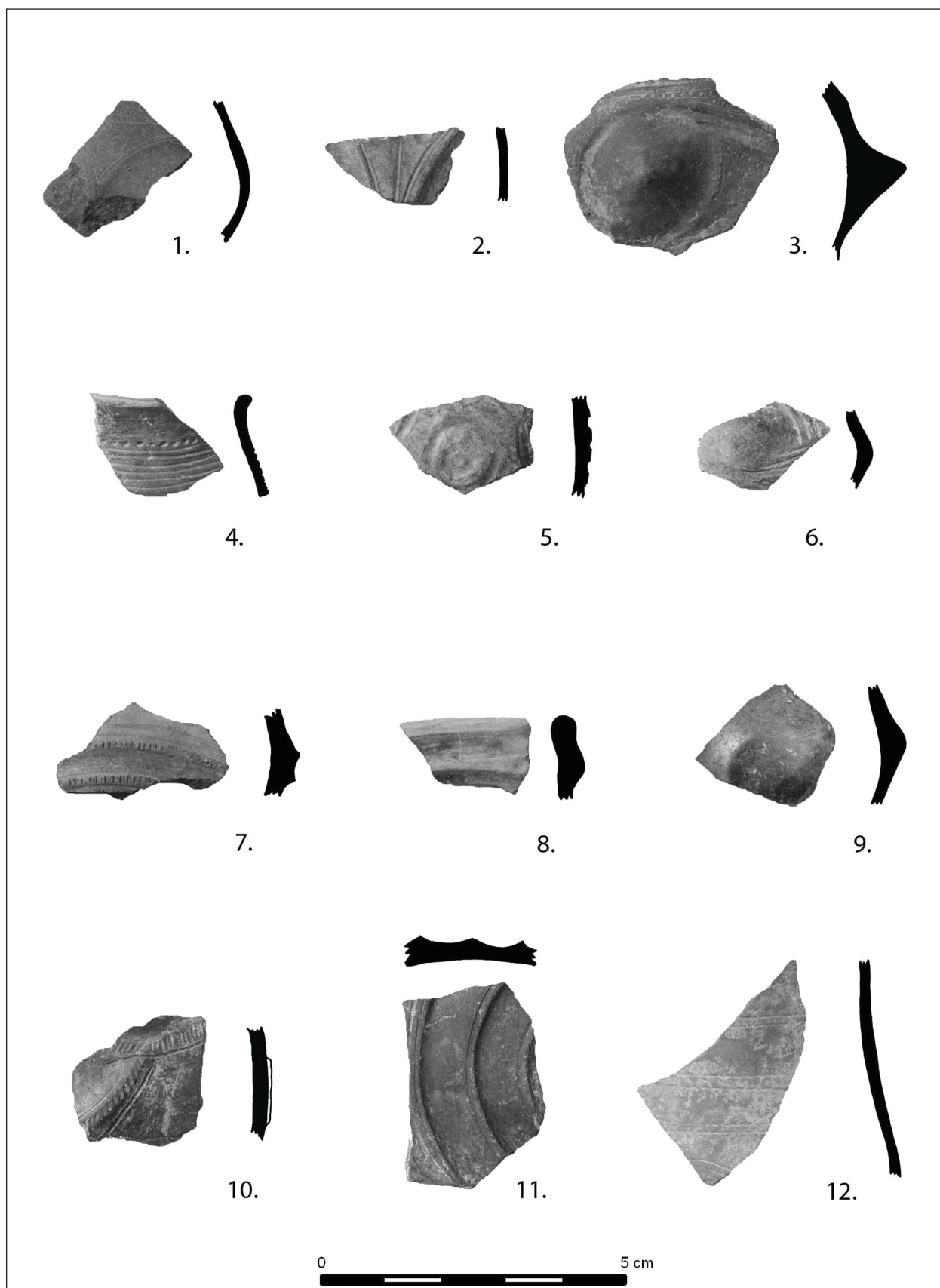

3. kép. Az S6 omladék felülete
Abb. 3. Oberfläche der Schuttschicht S6

4. kép. A feltárás metszet és felszínrajza. 1: É-i metszettel, 2: D-i metszettel, 3: az 1. bontási szint felszíne, 4: a végső bontási szint felszíne

Abb. 4. Oberflächen und Profilzeichnungen der Ausgrabung

5. kép. Onga–Heinlein-tanya. Leletanyag
 Abb. 5. Onga–Heinlein-tanya. Befunde

A Bársonyos kanyarulata tehát ismert, esetleg lakott volt már a középső neolitikum és késő rézkor idején is.

A bronzkor folyamán a hatvani kultúra létesített itt először települést, melyet felülrétegzett a füzesabonyi kultúra. Hogy a bronzkori település eredetileg hány réteget tartalmazott, nem eldönthető már. Az általunk vizsgált metszettel az egykori település szélén áll. A villanyoszlop északi oldalán meredek, sáncszerű lejtő figyelhető meg, mely követi az egykori meder vonalát. Elképzelhető, hogy a település belsejében az itt megfigyeltől több réteggel is számolhatunk.

A LELETANYAG

Terepbejárás, 2010.

1. Szürkésbarna színű, ívelt nyakú, nyomottgömbös hasú edény oldaltöredéke. Széles kannelúrából és dupla bekarcolt vonal közötti rovátkolás-sorból kialakított spirálbütyökkel. M: 6 cm; Sz: 4 cm; V: 0,5 cm (6. kép 8). HOM Ltsz. 2010.27.21.

2. Barna-szürke foltosra égetett, fényezett felületű korsó peremből induló fülének töredéke. A peremen mély árkolás fut körbe, a fül indításánál 6 benyomott lencse látható. A fülön hosszában két széles kannelúra fut körbe. M: 4,5 cm; Sz: 3,5 cm (6. kép 6). HOM Ltsz. 2010.27.29.

3. Szürke színű, fényezett felületű, kihajló peremű, cilindrikus nyakú korsó nyaktöredéke. A nyak sűrűn bekarcolt, körbefutó vonalakkal tagolt, a vonalak felett bebökődött pontsor fut körbe. M: 3 cm; Sz: 4,5 cm; V: 0,5 cm (5. kép 4). HOM Ltsz. 2010.27.46.

4. Barna-szürke foltosra égetett, fényezett felületű, vízszintesen kihajló peremtöredék, mély körbefutó kannelúrákkal díszítve. M: 4 cm; Sz: 2,5 cm; V: 0,5 cm (5. kép 8). HOM Ltsz. 2010.27.60.

5. Barna-szürke foltosra égetett, kavicsos és cserépzúzákkal soványított, hordozható tűzhely plasztikus szellőzőcsövének töredéke. M: 7 cm; Sz: 6 cm; V: 1 cm (7. kép 1). HOM Ltsz. 2010.27.110.

Szórvány

1. Barna-szürke foltosra égetett, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, gömbös hasú bögre oldaltöredéke a hason dupla, koncentrikus kannelúrából kialakított körminta és azt övező íves mintakincs töredékével. M: 4,5 cm; Sz: 2,5 cm (5. kép 5). HOM Ltsz. 2011.28.2.

2. Barna-szürke foltosra égetett, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, gömbös hasú bögre oldaltöredéke, a hason kannelúrából és

azt kísérő hármás bekarcolt vonalból kialakított spirálbütyök töredékével. M: 3,5 cm; Sz: 4,5 cm (5. kép 6). HOM Ltsz. 2011.28.9.

3. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúzákkal soványított korsó fenéktöredéke. Az oldal és az alj találkozási rovátkolással tagolt bordával hangsúlyozott, melyet az oldal alján dupla bekarcolt vonal kísér. A fenéken mély kannelúra után dupla bekarcolt vonal között ismét rovátkolással tagolt borda fut körbe. M: 5,5 cm; Sz: 3 cm (5. kép 7). HOM Ltsz. 2011.28.14.

4. Barna-szürke színű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, vízszintesen, szélesen kihajló peremű, gömbszelet testű, mély tál töredéke. M: 7 cm; Sz: 9 cm (7. kép 2). HOM Ltsz. 2011.28.47.

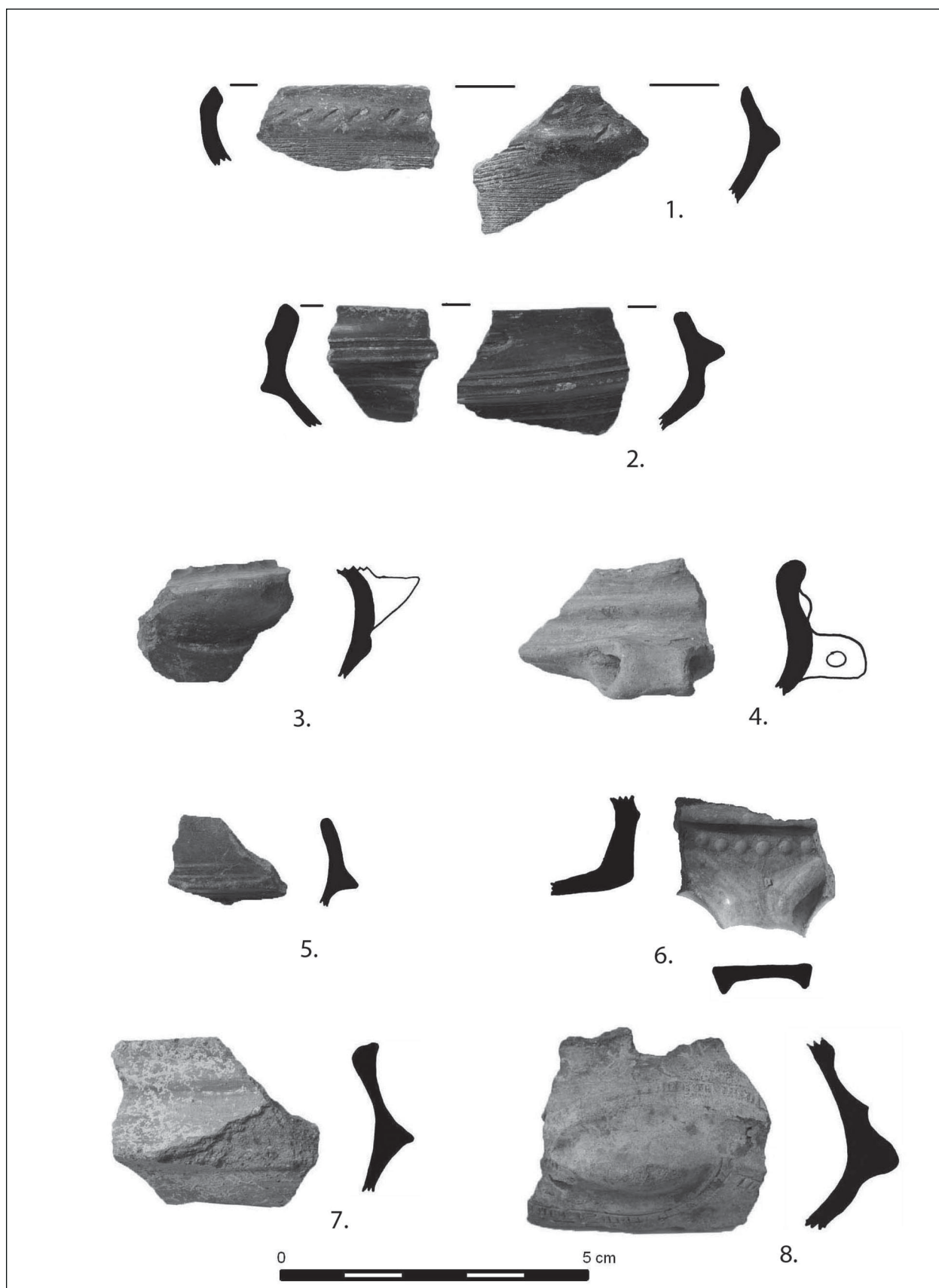
5. Barna-szürke színű, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, feltehetően behúzott peremű, gömbszelet testű tál töredéke. A hasvonalon ovális, lencsében ülő bütyök látható, a bütyök felett lencsesor figyelhető meg. M: 4 cm; Sz: 4,5 cm (6. kép 3). HOM Ltsz. 2011.28.50.

6. Barna-szürke színű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, egyenes, külső oldalán rovátkolással tagolt peremű, ívelt nyakú, bordával hangsúlyozott vállú, gömbszelet testű tál töredéke. M: 5 cm; Sz: 5 cm (6. kép 7). HOM Ltsz. 2011.28.53.

7. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúzákkal soványított hordozható tűzhely tüzelőnyílásának töredéke. Két darabból volt ragasztva, de újra szét tört. Másik töredéke 2011.28.56c leltári számmal jelölve. M: 16 cm; Sz: 9 cm (7. kép 5). HOM Ltsz. 2011.28.56.

8. Barna-szürke foltosra égetett, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, gömbös hasú amfora oldaltöredéke a vállvonal alatt szalagfüllel. A fül mellett lencsében ülő, kúpos bütyök található, melyet széles kannelúra keretez. A mintát 4 széles vonal köti össze a füllel. Felette feltehetően körbefutó kannelúra töredéke látható. M: 10,5 cm; Sz: 10,5 cm (8. kép 1). HOM Ltsz. 2011.28.57.

9. Szürke színű, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzákkal soványított, egyenes peremkiképzésű, ferde peremsíkú, gömbszelet testű, mély tál töredéke, a test felső harmadán körbefutó, 5 párhuzamos kannelúrával. M: 8 cm; Sz: 3 cm (7. kép 6). HOM Ltsz. 2011.28.68.

6. kép. Onga–Heinlein-tanya. Leletanyag
 Abb. 6. Onga–Heinlein-tanya. Befunde

I. ásonyom

1. Szürke színű, enyhén fényezett felületű, homokkal, cserépzúzalékkal soványított spirálbütykös oldaltöredék. M: 3,5 cm; Sz: 4 cm (5. kép 9). HOM Ltsz. 2011.28.104.

2. Világosbarna színű, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, bikónikus tál töredéke. Az enyhén kihajló perem alatt a nyakon borda fut körbe. A szintén bordával erősített vállvonalon önmagába visszatérő szalagfűl ül. M: 4 cm; Sz: 6 cm (6. kép 4). HOM Ltsz. 2011.28.127.

3. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúzalékkal soványított hordozható tűzhely tüzelőnyílásának ujbbenymkodással tagolt, megvastagodó peremtöredéke. M: 5 cm; Sz: 8,5 cm (7. kép 4). HOM Ltsz. 2011.28.132.

4. Szürke színű, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, behúzott peremű tál töredéke. A hasvonalon alul-felül dupla bekarcolt vonallal kísért borda fut körbe. M: 2,5 cm; Sz: 3,5 cm (6. kép 5). HOM Ltsz. 2011.28.134.

5. Szürke színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított parázsborító cilindrikus testének töredéke. M: 5 cm; Sz: 3,5 cm (8. kép 4). HOM Ltsz. 2011.28.139.

S4 feltöltés

1. Vörösesbarna színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított korsó ívelt nyakának és gömbös hasának töredéke. A nyakon párhuzamosan futó, dupla bekarcolt vonalköteggel díszítve. A hason széles kannelúrából és dupla bekarcolt vonalból kialakított spirálbütykös töredékeivel. M: 4 cm; Sz: 3 cm (5. kép 1). HOM Ltsz. 2011.28.290.

2. Szürke színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított nagyméretű tárolóedény oldaltöredéke széles kannelúrából és azt kísérő bekarcolt vonalakból álló koncentrikus minta töredékével. M: 3,5 cm; Sz: 6 cm (5. kép 11). HOM Ltsz. 2011.28.285.

3. Vörösesbarna színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított korsó ívelt nyakának töredéke párhuzamosan futó, dupla bekarcolt vonalkötegekkel díszítve. M: 7,5 cm; Sz: 4,5 cm (5. kép 12). HOM Ltsz. 2011.28.288.

4. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, kihajló peremű, enyhe S-profilú, éles vállvonalú, kisméretű szűrőedény töredéke. A vállvonalon egy helyen apró, kúpos bütyök található. A váll alatt látható az átluggatott has indítása. M: 3 cm; Sz: 5 cm (7. kép 7). HOM Ltsz. 2011.28.291.

5. Szürke színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított korsó oldaltöredéke széles kannelúrából és azt kísérő bekarcolt vonalból álló köríves minták töredékeivel, közöttük hármass lencsedísz található, melyből bekarcolt vonal fut függőlegesen. M: 2 cm; Sz: 4,5 cm (5. kép 2). HOM Ltsz. 2011.28.292.

S4, szelvény közepe, metszettel elbontása

1. Barna-szürke foltosra égetett, enyhén fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, enyhén kihajló peremű, enyhe S-profilú, gömbszelet testű csupor töredéke. A legnagyobb kihasasodás és a fenékindítás között durvított felületű. 5 darabból ragasztva. M: 11 cm; Pá: 12 cm; Fá: 5 cm (8. kép 7). HOM Ltsz. 2011.28.249.

S4, a fal függőleges elbontásából

1. Sötétszürke színű, fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, behúzott peremű tál töredéke. A peremen és vállon rovátkolás-sor fut körbe. A hasvonal seprűzött, rajta egy helyen ovális bütyök ül. Összeillik a 2011.28.262 leltári számú töredékkel. M: 2,5 cm; Sz: 5 cm (6. kép 1). HOM Ltsz. 2011.28.252.

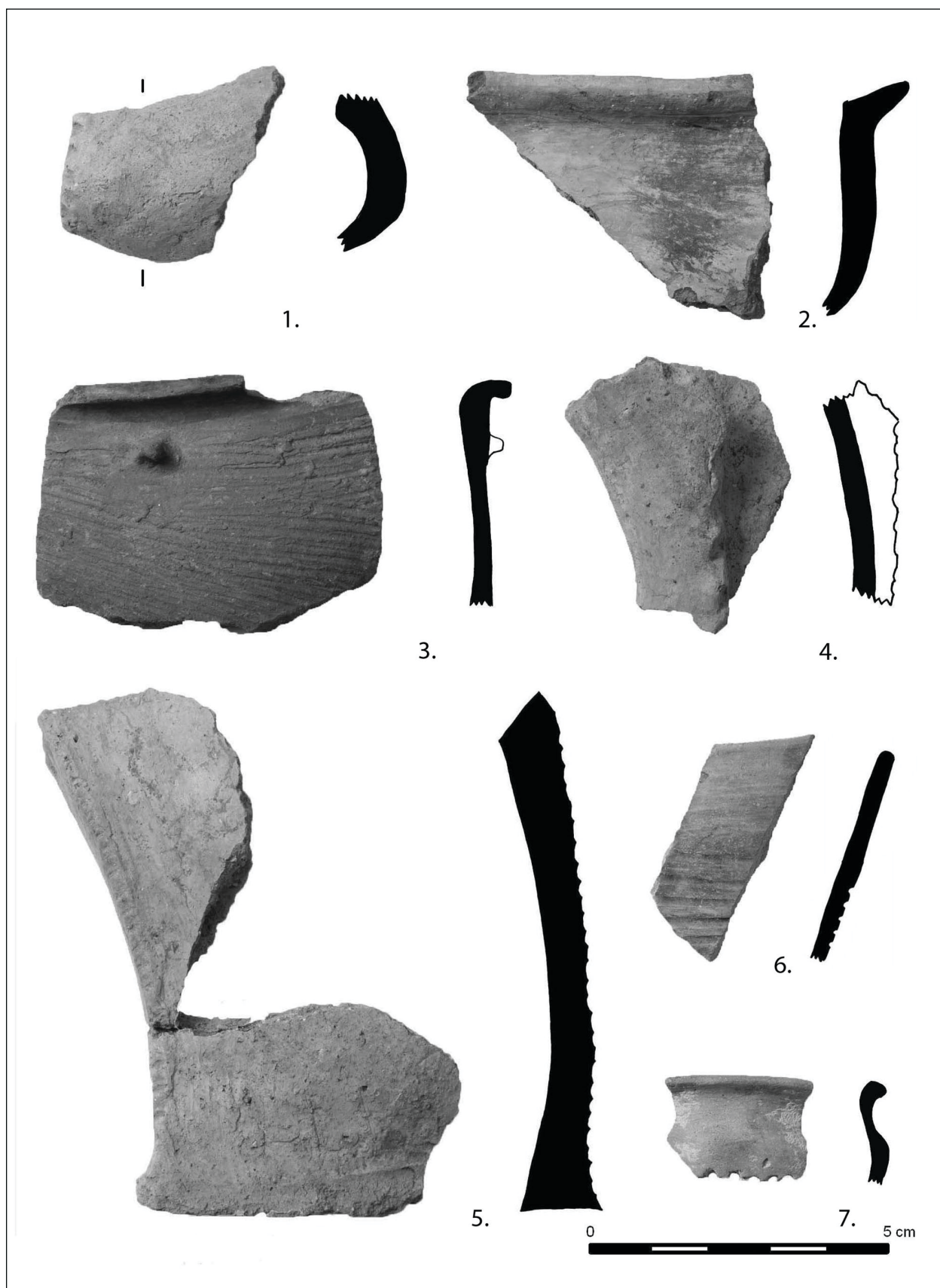
2. Sötétszürke színű, enyhén fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított oldaltöredék. A vállvonal alatt rovátkolás-sorral és bekarcolt vonallal hangsúlyozott, melyből íves, felül rovátkolás-sorral, két oldalán bekarcolt vonallal díszített borda fut le. M: 3,5 cm; Sz: 4,5 cm (5. kép 10). HOM Ltsz. 2011.28.254.

3. Szürke színű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, nagyméretű tárolóedény töredéke széles kannelúrából kialakított spirálbütykös motívummal, melyet dupla bekarcolt vonalak közötti bebökődés-sor keretez kívülről. M: 5 cm; Sz: 6,5 cm (5. kép 3). HOM Ltsz. 2011.28.256.

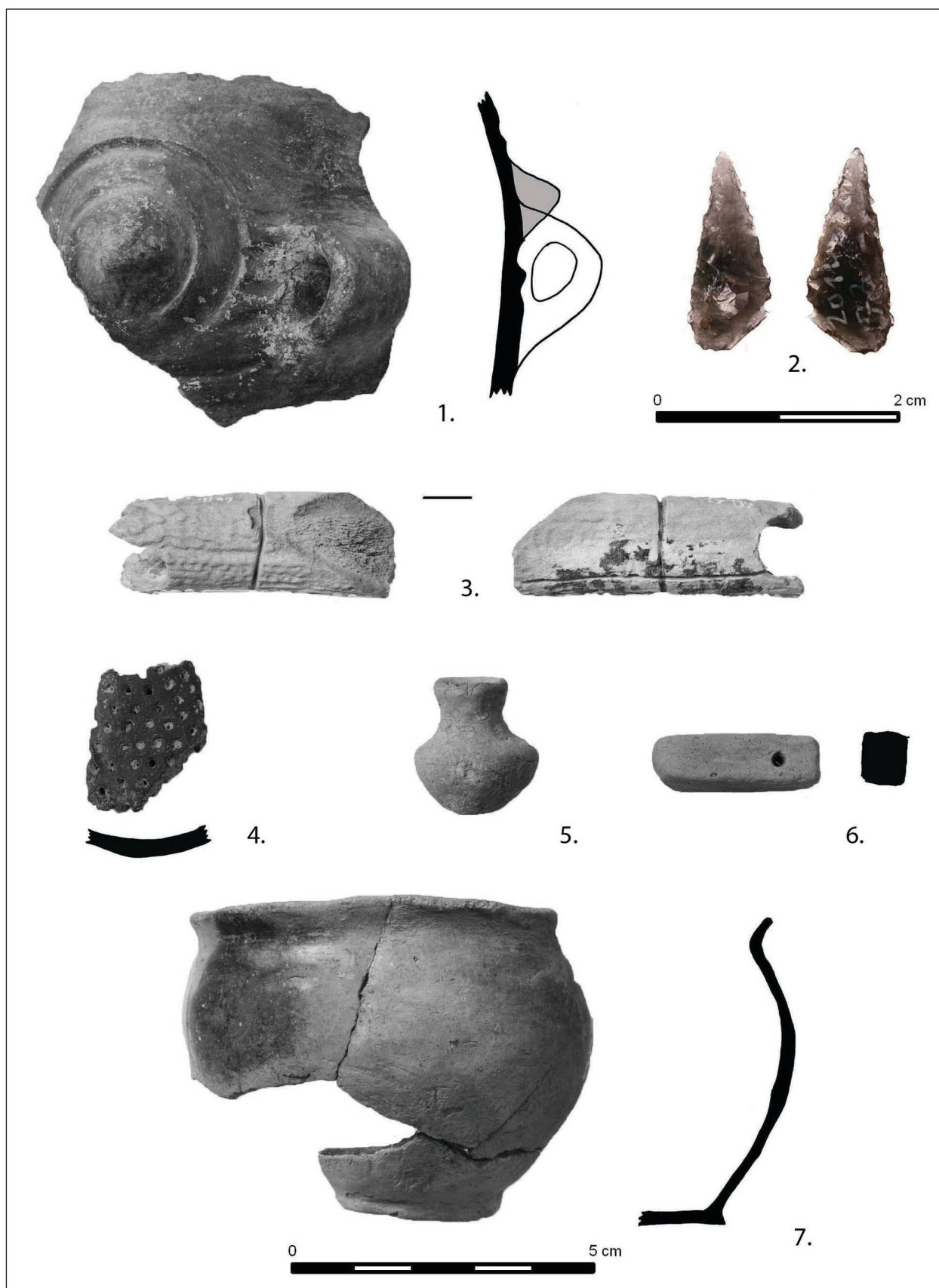
4. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, erősen kihajló peremű, hordótestű fazék töredéke. A test vízszintes seprűzés-sel durvított, a perem alatt egy helyen kisméretű bütyök található. M: 7,5 cm; Sz: 11,5 cm (7. kép 3). HOM Ltsz. 2011.28.259.

S4 szelvény NY-i vége

1. Sötétszürke színű, erősen fényezett felületű, homokkal és cserépzúzalékkal soványított, behúzott peremű, gömbszelet testű tál töredéke. A hasvonalon ferdén, bordákból kialakított és mindkét oldalon bekarcolt vonallal kísért turbántekercsek láthatók, melyek végei átfedik egymást. Összeillik a 2011.28.297

7. kép. Onga–Heinlein-tanya. Leletanyag
 Abb. 7. Onga–Heinlein-tanya. Befunde

8. kép. Onga-Heinlein-tanya. Leletanyag
Abb. 8. Onga-Heinlein-tanya. Befunde

leltári számú töredékkal. M: 3 cm; Sz: 2,5 cm (6. kép 2). HOM Ltsz. 2011.28.296.

S6

1. Bifaciálisan megmunkált obszidián nyílhegy. M: 3 cm; Sz: 1,5 cm (8. kép 2). HOM Ltsz. 2011.28.173.

S6 feletti metszetfal elbontása

1. Szürke színű, homokkal, apró kavicsal és cserépzúalékkal soványított, gömbszelet formájú, nyaktaggal rendelkező orsógomb. Felső felén félig átfúrt, alsó felén csak átfúrással kezdődő nyílhegy látszik. M: 4 cm, hatvani kultúra (8. kép 5). HOM Ltsz. 2011.28.174.

S10

1. Megmunkált csontból készült eszköz töredéke. M: 8,5 cm; Sz: 2,5 cm (8. kép 3). HOM Ltsz. 2011.28.199.

S11 és S7 között

1. Barna-szürke foltosra égetett, homokkal és cserépzúalékkal soványított, kisméretű agyagbalta-modellel egyik végén átfúrással. M: 5 cm; Sz: 1,5 cm (8. kép 6). HOM Ltsz. 2011.28.177.

S11 felszín alatti ásónyom, S4 feltöltés

1. Barna-szürke foltosra égetett, enyhén fényezett felületű, homokkal és cserépzúalékkal soványított, seprűdiszes oldaltöredék a nyak alatt kisméretű bütyökkel és egy letört bütyök helyével. M.: 6,5 cm; Sz.: 8,5 cm. HOM Ltsz. 2011.28.183.⁵

A bemutatott leletanyag alapján a bronzkori településen a füzesabonyi kultúra fiatalabb időszakába és a hatvani kultúrába sorolható leletanyagot sikerült meghatároznunk.

A leletanyag jelentős része a hatvani kultúrába sorolható, jobbára seprű- vagy textildíszes oldaltöredékekkel jellemezhető házikérámia. Noha a feltárásból származó leletanyag jelentős részét ez a kerámiainőség teszi ki, a dolgozatban közreadott tábláinkon a hatvani kerámiaművességet csak egy töredék képviseli (7. kép 3). Egyértelműen hatvaniként határoztunk meg néhány vékonyfalú, fényezett, cilindrikus nyakú bögréhez tartozó nyaktöredéket is. Az általános házikérámiákon – hordozható tűzhely (7. kép 1, 4–5), szűrőedény (7. kép 7), parázsborító (8. kép 4) – és mindkét korszakban használatban lévő fazekakon (8. kép 7) és tálformákon (7. kép 2) kívül a lelőhely füzesabonyi

korszakát reprezentáló leletanyagból mutatunk itt be válogatást. A füzesabonyi anyag jelentős része a jelenkori planírozás eredményeként felszíni szórványként, az 1. ásónyomból, illetve a lelőhely S4, S6/S11 rétegek feletti szintjéből került elő. Megtalálhatók köztük a kultúra jellegzetes bögréinek hasi töredékei turbántekercs mintával (5. kép 10), különböző módon kialakított spirálbütykökkel (5. kép 1, 3, 6, 9; 6. kép 8) és koncentrikus mintakombinációkkal (5. kép 2, 5, 11). A koncentrikus bordákból, kannelúrákból és bekarcolásokból kialakított, gyakran plasztikus mintakombinációk edények alján (5. kép 7), peremén (5. kép 8) és nagyméretű amforák oldalán (8. kép 1) is megfigyelhetők. Különösen a kultúra életének második felében kedvelt díszítőmotívum a bögrék és korsók nyakán párhuzamosan körbefutó vonalköteg (5. kép 4, 12), de ebben az időszakban alkalmazzák a fül kannelúrás tagolását és a benyomkodott lencsedísz-csoportokat is (6. kép 6). A füzesabonyi kultúra itt bemutatott táltöredékei formájukban és díszítésükben szintén a kultúra fiatalabb szakaszához köthetők. Túlnyomó többségben vannak a behúzott peremű tálak késői variációi, ahol a tál legnagyobb kiszélesedésén körbefutó bordák, turbántekercsek vagy ovális bütykök ülnek (6. kép 1–3, 5). A kultúrára kevésbé jellemző S-profilú tál, pereme alatt bordával szintén a fiatal idősakra datálható (6. kép 4), akárcsak a bordával hangsúlyozott vállú, csonkakúpos testű táltípus (6. kép 7). Ezek a tálak a pusztaszikszói és a bodrogszerdahelyi temető vezető táltípusai (POLLA 1960; KŐSZEGI 1968). A bemutatott leletanyag a füzesabonyi kultúra fiatalabb fázisába utalja a lelőhely számunkra megismerhetővé vált felsőbb rétegét/rétegeit. Külön ki szeretnénk emelni a feltárás során előkerült agyagbalta-modellel (8. kép 6). Ezek a leletek egyre nagyobb számban kerülnek elő bronzkori településekről. Ismerjük őket Jászdózsá–Kápolnahalomról (CSÁNYI–TÁRNOKI 1992, 205, Kat. Nr. 420), Ároktő–Dongóhalomról (P. FISCHL 2006, 52), több lelőhelyről Kalicz Nándor gyűjtéséből (KALICZ 1968, Taf. LXII/7, 8; LXXX/12–16), illetve saját terepbejárásunkból Tard–Tatárdombról. A tárgytipust a hatvani települések mindennapi életében előforduló hétköznapi jelenségeként értékelhetjük. Viszonylag ritka az általunk itt bemutatott orsógomb alakja (8. kép 5). Formai párhuzamát Szíhalomról ismerjük (KALICZ 1968, Taf. LXXX/24). Az S6 omladékfelszín tetejéről előkerült bifaciális nyílhegy (8. kép 2) aljának kiképzése eltér a bronzkorban általánosan megszokott konkáv bázisútól (lásd: CSÁNYI–TÁRNOKI 1992, 193, Kat. Nr. 251; HORVÁTH 2009, 2. kép 1; GANCARSKI 2002, Fot. 117, Fot. 133). A háromszögletű, lapos, geometrikus

⁵ A töredéket a táblákon nem mutatjuk be.

9. kép. Tiszabábolna–Fehérlő-tanya légi fényképe (Fotó: Czajlik Zoltán)

Abb. 9. Luftaufnahme von Tiszabábolna–Fehérlő-tanya (Photo: Zoltán Czajlik)

forma, ferde éllel kialakítva a harangedényes kultúra típusa, használata a bronzkor korai szakaszára tehető.⁶ A fentebb említett konkáv bázisú hegyek általánosak a késő rézkor, kora- és középső bronzkor időszakában (HORVÁTH 2009, 417–418). Az itt bemutatott darabot összefüggésbe hozhatjuk a Horváth Tünde által I./2.-ként elkülönített hegy altípussal is, melynek tipológiai ismérve csak a bifaciális kidolgozás. Pontosabb datálása tipológiai úton nem lehetséges, mivel a kora és középső bronzkor pattintott kőipara között nem mutatható ki törés (HORVÁTH 2009, 424). Nyersanyaga miatt pontosan illik ahhoz a megállapításhoz, mely szerint „Északkelet-Magyarországot a helyi nyersanyagon alapuló, főleg penge alapú, kis-eszközös készlet jellemzi” (HORVÁTH 2009, 424).

A település belső szerkezete az újkori planírozás miatt nem megállapítható. Az eddig ismert hatvani és füzesabonyi falvak közül a Tiszabábolna–Fehérlő-tanyai hatvani telep áll legközelebb a Heinlein-tanyai településhez. Tiszabábolnán a Csincse egykori kanyarulatában települt le a hatvani kultúra lakossága. A folyó

éles ívű kanyarját a legkeskenyebb ponton átvágták, így a település belső magját három oldalról a Csincse természetes vize, míg a negyedik oldalon a mesterséges árok határolta (9. kép).⁷ Kalicz Nándor szerint az így lehatárolt terület a legnagyobb hatvani település, a vízzel körülzárt területen kívül pedig nem találhatók további telepnyomok (KALICZ 1968, 118, 134). Ez ellentmond a hatvani kultúra általános településtípusának, melynek alapvető jellemvonása, hogy egy viszonylag kisméretű, belső, többretegű településmag körül széles árok található. Ezt övezi egy intenzívebb, lakásra szolgáló, majd egy további, feltehetőleg tároló és munkaterület jellegű, gödrös települési egység (P. FISCHL–PUSZTAI 2009; P. FISCHL–KIENLIN–SERES 2012; P. FISCHL–KIENLIN 2013). A Fehérlő-tanyai település esetében a mesterséges árok külső oldalán levő terület hosszú ideje gyeppé vált, így itt felszíni leletek alapján nem eldönthető, hogy lakták-e vagy sem. Onga esetében a Bársonyos kanyarulatát levágó, általunk feltételezett árok helyén elplanírozott földréteg található.

⁶ Horváth Tünde szíves szóbeli közlése.

⁷ A légifelvételt Czajlik Zoltán készítette, használatáért ezúton mondunk köszönetet.

Itt fúrásokkal vagy geofizikai vizsgálattal lehetne igazolni a feltételezett árok meglétét. Az egykori település területe gyomos, így a felszín fedettsége is nehezíti a település határainak és szerkezetének meghatározását.

Onga–Heinlein-tanya beleillik a Hernád mentén ismert hatvani és füzesabonyi települések hálózatába⁸ (10. kép). A Hernád síkságán és két magaspartján, illetve a Vadász-patak völgyében egymástól nagyjából 5–10 km-es távolságban elhelyezkedő településekből álló hálózatot ismerünk. Az alföldi sík a Sajó és Hernád folyók összefolyásának környékén szűkül össze, innen-től északra a Hernád völgyében járunk. A két földrajzi régió találkozásánál található a síkvidék egyik legnagyobb méretű tell települése: Hernádnémeti–Németi halom (korábban Böcs–Nagyhalom: KALICZ 1968, 116). A lelőhelyen füzesabonyi és hatvani leletanyag egyaránt gyűjthető.

A keleti parton észak felé haladva a füzesabonyi kultúra két ismert temetkezési helye következik egymás után.

Hernádkak–Temető: Tompa Ferenc 1934 és 1935 között 134 zsugorított csontvázas és 3 hamvasztásos sírt tárt fel a jelenlegi református és katolikus temetők közötti területen (B. HELLEBRANDT 2005, 5–9). A leletanyag Bóna István illetve Emily Schalk publikációiban látott napvilágot (BÓNA 1975, 149–151; Taf. 154–164; SCHALK 1992). 2009 folyamán e cikk szerzői terepbejáráson azonosították a temetőhöz tartozó település helyét Gesztely–Hernádkak Első nyomás – Harmadik nyomás-dűlőkben. A területet átszelő út építésekor Megay Géza feltehetően bronzkorinak meghatározható objektumokat azonosított (B. HELLEBRANDT 2005, 11).

Megyaszó–Temető: 1932–1934 között Megay Géza és Tompa Ferenc 225 sírt tárt itt fel. A temető pontos helye ismeretlen, a Megyaszót Szentistvánbaksával összekötő út építése során kerültek elő a sírok. A leletanyagot szintén Bóna István és Emily Schalk publikálta (BÓNA 1975, 149–151; Taf. 165–189; SCHALK 1994). Megyaszó–Istenhegy területén, a Megyaszót Szentistvánbaksával összekötő úttól keletre szintén e cikk szerzői egy 1964-ben készült légi felvétel alapján egy körárokka körbevett települést azonosítottak. A terület terepbejárása során a felszínen bronzkori kerámiaanyagot gyűjtöttünk. Bizonyítottunk véljük, hogy e területen a temetőhöz tartozó település nyomára bukkantunk.

Felsődobsza–Várdomb: a magaspart szélén található lelőhely jelentős része mára elpusztult. Kalicz Nándor katalógusa alapján mind a hatvani, mind a füzesabonyi kultúra megtelepedett a területen (KALICZ 1968, 117).

Hernádbüd–Várdomb: a lelőhely Gibárt és Hernádbüd között található, a magaspart aszóvölgyekkel közrezárt kiugró részén. Kutatására 2007–2008-ben került sor (P. FISCHL–PUSZTAI 2009). A hatvani kultúrába tartozó település belső magja 53–60 m átmérőjű volt. Az aszóvölgyekbe záró félköríves árok 4 méter mély és 20 méter széles lehetett. A platón az árkon kívül intenzív leletanyaggal jellemezhető külső lakórészt, majd elszórtan gödrös települési egységet figyeltünk meg. E lelőhelyen igazoltuk először a hatvani és a füzesabonyi kultúra településeire is jellemző összetett településszerkezetet.

A jobb parton északról délre haladva Méra–Földvár lelőhelye hasonló földrajzi helyzetben és belső szerkezettel jelentkezik, mint Hernádbüd–Várdomb. Kalicz Nándor a hatvani és a füzesabonyi kultúrák lelőhelyeként említi (KALICZ 1968, 117). Terepbejárásunk során csak hatvani leletanyagot találtunk itt.

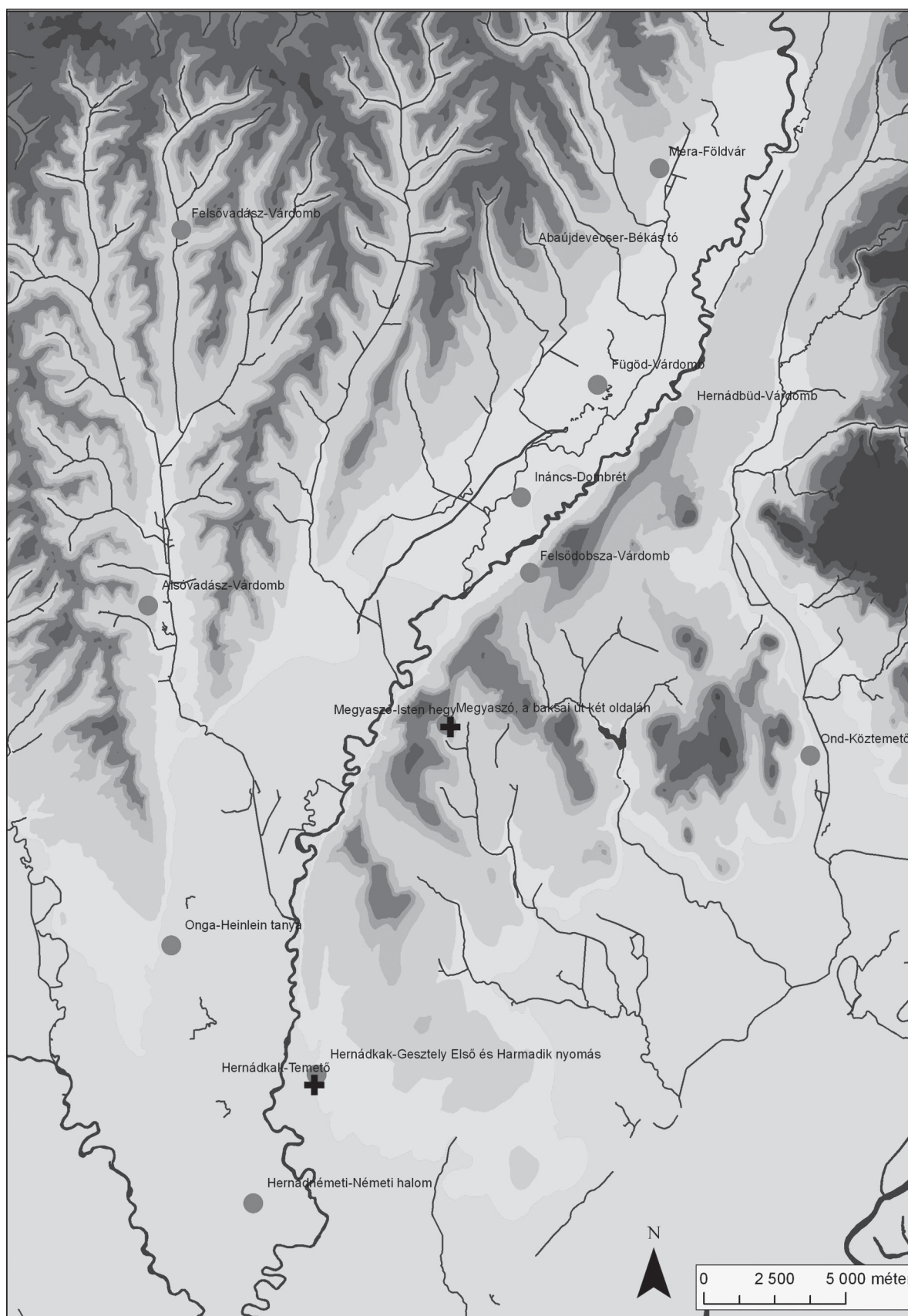
Fontos megemlíteni az Abaújdevecser–Békás-tó lelőhelyen előkerült 12 kg-os kartekercset (B. HELLEBRANDT 2009, 2011), mely formai jegyei alapján véleményünk szerint a füzesabonyi kultúra körébe sorolható. A lelet szórványként került a Herman Ottó Múzeumba, melyet magányosan deponált, különleges egyedi tárgyként értelmezhetünk. Településnyomot nem ismerünk a környékéről, de a bronzkori térfelhasználattal miatt szükségesnek tartottuk megemlíteni felsorolásunkban.

A völgytalpban fekszik Fügöd–Várdomb és Ináncs–Dombrét települése. Míg Fügödöt Kalicz Nándor Hernádbüdhez és Felsődobszához hasonlítja (KALICZ 1968, 117), addig Ináncs esetében ásatás bizonyította, hogy a lelőhelyen csak a füzesabonyi kultúra telepedett meg (S. KOÓS 1987; B. HELLEBRANDT–LOVÁSZ 1988, 268).

A Hernád-völgy jobb parti mellékfolyója, a Vadász-patak mentéről ismert további két település. Alsóvadász–Várdomb valódi telljén korábban Tompa Ferenc végzett ásatást, amelynek során a hatvani kultúra emlékműanyagát sikerült feltárni. 1979-ben Simán Katalin folytatott feltárást a tellen, melynek leletanyaga jelenleg feldolgozás alatt áll.⁹ E lelőhelyről közölte Szathmári Ildikó azt az aszkoszt, melynek a belsejében található szerves anyag maradványokat részletes

⁸ A hatvani és a füzesabonyi kultúra településeiről legutóbb összefoglalóan KOÓS 2002.

⁹ Szathmári Ildikó szíves szóbeli közlése.

10. kép. A Hernád-völgy bronzkori településszerkezete

Abb. 10. Das bronzezeitliche Siedlungssystem des Hernád Tales

elemzésnek vetették alá (SZATHMÁRI 2003, 519–521; P. FISCHL–REBENDA 2012, 493).

Felsővadász–Várdomb: a Kalicz Nándor lelőhely-listájából ismert településen (KALICZ 1968, 116–117) 1982–84-ben került sor hitelesítő ásatásra, amelynek során a bükki, bodrogkeresztúri, hatvani és füzesabonyi kultúrák leletanyagainak keveredését lehetett megfigyelni (S. KOÓS 1986). A kultúrrétegek elkülönítésére a földfelszín bolygatottsága miatt nem kerülhetett sor. Jelen ismereteink szerint a füzesabonyi kultúra egyrétgű, erősített települését köthetjük a Várdombhoz.¹⁰

E sorba csatlakozik, mint a máig ismert legdélebbi jobb parti település Onga–Heinlein-tanya.

RÖVIDÍTÉSEK

HOM RégAd. – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár, Miskolc

HOM Ltsz. – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Gyűjtemény, leltári szám, Miskolc

M – magasság, Sz – szélesség, V – vastagság, Pá – perem átmérő, Fá – fenék átmérő

IRODALOM

BÓNA, István

1975 *Die mittlere Bronzezeit Ungarns und ihre südöstlichen Beziehungen*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Archaeologica Hungarica 49.)

CSÁNYI, Marietta–TÁRNOKI, Judit

1992 Katalog der ausgestellten Funde. In MEIER-ARENDT, Walter (Hrsg.): *Bronzezeit in Ungarn. Forschungen in Tell-Siedlungen an Donau und Theiss*. Frankfurt am Main. 175–210.

P. FISCHL Klára

2006 *Árokút–Dongóhalombronzkoritelltelep*. [Bronzezeitliche Tell-Siedlung in Árokút–Dongóhalom.] Miskolc. (Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 4.)

P. FISCHL, Klára–KIENLIN, Tobias L.

2013 Results of a Systematic Survey Programme on the Hatvan Sites of Emőd-Nagyhalom and Tard-Tatárdomb in Northern Hungary. *Acta Archaeologica Hungarica* in press

P. FISCHL, Klára–KIENLIN, Tobias L.–SERES, Nándor
2012 Bronzezeitliche (RB A1-2) Siedlungsforschungen auf der Borsoder Ebene und Bükk-Gebirge. Überblick und neue Ergebnisse. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* LI, 23–43.

P. FISCHL Klára–PUSZTAI Tamás

2009 Előzetes jelentés Hernádbüd–Várdomb bronzkori településének kutatásáról. [Vorbericht der Erforschung der bronzezeitlichen Siedlung Hernádbüd–Várdomb.] *Communicationes Archaeologicae Hungariae*. Budapest. 21–33.

P. FISCHL, Klára–REBENDA, János Pál

2012 Early Bronze Age (RA1–A2) settlement structure at the northern part of the Great Hungarian Plain. In ANREITER, Peter–BÁNFFY, Eszter–BARTOSIEWICZ, László–MEID, Wolfgang–METZNER-NEBELSICK, Carola (eds.): *Archaeological, Cultural and Linguistic Heritage. Festschrift for Erzsébet Jerem in Honour of her 70th Birthday*. Archaeolingua, Budapest. 487–497.

GANCARSKI, Jan (Hrsg.)

2002 *Miedzy Mykenami a Baltykiem. Kultura Otomani-Füzesabony*. [Between Mycenae and the Baltic Sea. The Otomani-Füzesabony Culture.] Krosno–Warszawa.

B. HELLEBRANDT Magdolna

2005 Gesztely–Hernádkak–Nagypart helyszíne és régészeti leletei. [Der Ort Gesztely–Hernádkak–Nagypart und seine archäologischen Funde.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XLIV, 5–36.

2009 Az elmúlt 100 év ásatásai Abaújban. In EVVA Margit–KÓCZY T. László–PANDULA Attila (szerk.): *A történelem segédtudományai az Európai Unióban „határok nélkül”*. Városi Művelődési Központ és Könyvtár, Encs. 143–154.

2011 Bronztekercs Abaújdevecseréről. [Bronze spiral of Abaújdevecser.] *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* L, 131–152.

B. HELLEBRANDT Magdolna–LOVÁSZ Emese

1988 A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1985–1986. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XXV–XXVI (1986–1987), 267–282.

HORVÁTH Tünde

2009 Pattintással készült eszközök kronológiai szerepe a kora- és középső bronzkor folyamán. [The Chronological Role of Chipped Stone Implements in the Early and Middle Bronze Age.] *Tisicum* XIX, 413–440.

KALICZ Nándor

1968 *Die Frühbronzezeit in Nordost-Ungarn*. Budapest.

S. KOÓS, Judit

1986 *Archäologische Beiträge zur Geschichte der Bükkkultur in Nordostungarn*. In CHROPOVSKÝ, Bohuslav (Hrsg.): *Urzeitliche und frühhistorische Besiedlung der Ostslowakei in Bezug zu den Nachbargebieten*. Nitra. 103–106.

1987 Ináncs-Dombrét. *Régészeti Füzetek* Ser. I. No. 40. Budapest. 15.

2002 Bronzezeitliche Siedlungsforschungen in Nordostungarn. [Bronzkori telepkutatások Északkelet-Magyarországon.] *Budapest Régiségei* 36. Budapest. 221–233.

KŐSZEGI, Frigyes

1968 Mittelbronzezeitliche Gräberfeld in Pusztaszikszó. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 20. Budapest. 101–141.

POLLA, Belo

1960 Birituelle Füzesabonyer Begräbnisstätte in Streda nad Bodrogom. In CHROPOVSKÝ, Bohuslav–DUŠEK, Mikuláš–POLLA, Belo (Hrsg.): *Gräberfelder aus*

¹⁰ Koós Judit szíves szóbeli közlése.

- der älteren Bronzezeit in der Slowakei. Band I. Bratislava. 299–385. (Archaeologica Slovaca Fontes 3.)
- SCHALK, Emily
- 1992 *Das Gräberfeld von Hernádka: Studien zum Beginn der Frühbronzezeit im nordöstlichen Karpatenbecken.* R. Habelt, Bonn. (Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, 9.)
- 1994 Das Gräberfeld der frühbronzezeitlichen Füzesabony-Kultur bei Megyaszó, Nordost-Ungarn. *Prehistorische Zeitschrift* 69, 152–174.
- SZATHMÁRI, Ildikó
- 2003 Beiträge zu den Vogeldarstellungen der bronzezeitlichen Tell-Kulturen. In JEREM Erzsébet–RACZKY Pál (szerk.): *Morgenrot der Kulturen. Frühe Etappen der Menschheitsgeschichte in Mittel- und Südosteuropa. Festschrift für Nándor Kalicz zum 75. Geburtstag.* ArcaeoLingua, Budapest. 513–523.

NEUES KETTENGLIED IN DER SIEDLUNGSSTRUKTUR DES HERNÁD FLUSSES. ONGA–HEINLEIN GEHÖFT

Schlüsselwörter: Tellsiedlung, Hatvan Kultur, Füzesabony Kultur, Siedlungsforschung

Nördlich von Onga bei dem Heinlein Gehöft in einer Schleife des Baches Bársonyos ist eine Tellsiedlung der Hatvan und Füzesabony Kultur belegt. Sie wurde in den 1980er oder 90er Jahren von dem Landbesitzer planiert. Nur auf der nördlichen Seite der bronzezeitlichen Siedlung ist ein Rest des Siedlungshügels in seiner ehemaligen Höhe erhalten geblieben. An dieser Stelle konnten wir im Jahr 2011 Sondierungen durchführen, um die ehemalige Schichtenfolge der Siedlung zu klären. Wir konnten drei Schichten voneinander trennen. Die Schuttschichten S1 und 2 – und vielleicht S14 – konnten wir wegen der Planierung nur im Profil beobachten. Nach den Oberflächenfunden gehört diese Schicht zu der Füzesabony Kultur. Die nächste Schuttschicht (S6/11) gehört schon der Hatvan Kultur an. Unter dieser Schicht liegt das Laufniveau (S7) auf dem Urhumus (S13), in den die Grube S10 eingegraben worden war. Das Gehhorizont und die Grube gehören ebenfalls zur Hatvan Kultur. Im Urhumus haben wir verstreut badenzeitliche Scherben und bei der Oberflächensammlung Scherben der Alföld Linienbandkeramik gefunden. Die innere Struktur der Siedlung konnten wir wegen der Planierung nicht abschließend klären, aber sie scheint ähnlich zu sein, wie bei der inselartigen Siedlung von Tiszabólna-Fehérlő-tanya. In dem vorliegenden Artikel haben wir gezeigt, wie sich diese Siedlung in die Siedlungsstruktur des Hernád Tales einreihet.

P. Fischl, Klára–Rebenda, János Pál